

uvodnik Foreword

Reformacija i protureformacija u Hrvatskoj

Agneza Szabo*

Kada je, prema tradiciji, Martin Luther na dan 31. listopada 1517. obznanio na vratima wittenberške dvorske kapele svojih 95 teza, želeći započeti raspravu u pitanjima reforme ili promjena u Crkvi, nitko nije ni slutio da će ubrzo doći do teških unutarnjih sukoba, koji će ubrzo u tijeku crkvenih i političkih događaja u više njemačkih zemlja rezultirati odcjepljenjem od Katoličke crkve, uskoro i u više drugih europskih zemalja. Još se manje slutilo da će se upravo taj Lutherov čin poslije niza stoljeća u nekim državama slaviti kao *Dan reformacije*. A nakon još brojnih sukoba bit će održan crkveni Sabor u Tridentu (1545. — 1563.), koji će postaviti temelje *protureformaciji* — *katoličkoj obnovi*. U međuvremenu bit će sklopljen i vjerski mir u Augsburgu (1555.), a nepoštivanje dogovorenih uvjeta dovest će i do izbijanja tridesetgodišnjeg vjerskog rata u Njemačkoj (1618. — 1648.), u kojem će na strani Habsburgovaca morati, premda nerado, sudjelovati i Hrvati.

Početak proslave 500. obljetnice reformacije slavio je i papa Franjo u Lundu u Švedskoj prošle godine (31. listopada 2016.), kako bi i time pridonio miru i boljemu razumijevanju kršćanskih crkava. Kako su izvijestili katolički mediji, *nije* Papa Franjo u Švedskoj na zajedničkoj ceremoniji Katoličke crkve i Svjetske luteranske federacije slavio podjelu, nego poticao i gradio novu i iskrenu želju za jedinstvom, koja znači nadvisivanje mentaliteta koji se zasniva na sukobljavanju, i koje bi sukobe valjalo *uvijek iznova nadvladati dijalogom i susretima*.

Protestantizam, ili u modernom rječniku — *reformacija*, opći je naziv za cjelokupnost vjerskih i crkvenih zajednica koje su proizišle iz reformacije Martina Luthera i njihovih teoloških naučavanja. Zajednička im je temeljna oznaka — *protest* protiv Katoličke crkve. Kao vjerski, duhovni i politički pokret, dobio je ime na njemačkom državnom saboru u Spayeru (1529.), na kojem su evangelički staleži uložili protest zahtijevajući vjersku snošljivost i pravo svakog čovjeka da Bogu služi po svojoj savjesti. Reformatori su svoje naučavanje smatrali povratkom *Bibliji*, od koje se navodno udaljila Katolička crkva, a sam Martin Luther svoj je pokret nazivao evangeličkim, da bi istaknuo suprotnost prema „rimskom“ i „katoličkomu“. Naziv „evangelički“ luteranizam je dobio na državnom sa-

* Dr. sc. Agneza Szabo. Adresa: Nehajska 22, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-mail: agneza.szabo@zg.t-com.hr

boru u Regensburgu (1653.), gdje su protestanti nastupili jedinstveno kao *corpus evangelicorum*.

Već od samog početka, i kasnije tijekom stoljeća, protestantizam je uvjetovao nastajanje mnogih crkava i vjerskih zajednica ili denominacija. Obuhvaćao je više crkava protestantske provenijencije: evangelička ili luteranska, reformirana (kalvinistička), anglikanska crkva i druge. Tijekom 19. st. protestantizam od reformiranog pokreta postaje vjersko–kulturni pokret buđenja stvarajući mnoge sljedbe (sekte): baptiste, merodite, adventiste, Jehovine svjedoke, pentekostalce, mormone i druge.

S ciljem prevladavanja vjerskih sukoba koji se uskoro i učestalo javljaju, uslijedila je *protureformacija*, premda taj naziv noviji povjesničari ocjenjuju jednostranim i više politički obojenim. Zato radije naglašavaju suodnos između protureformacije i *katoličke obnove*, koja u tu svrhu osniva crkvene škole i sjemeništa, misije, tiska *Veliki katekizam* Petra Kanizija (1555.), osniva laičke pokrete — *devotio moderna*, kao i nove crkvene redove — isusovci, uskoro i drugi crkveni redovi. Uspjehu *katoličke obnove* osobito su pridonijeli zaključci već spomenutog Tridentskog sabora, u čijem se radu osobito istaknuo i zagrebački biskup i kardinal Juraj II. Drašković (1563. — 1578.). Budući da se zauzimao za *cjelovitu reformu* — *obnovu Crkve*, za pomirljivost i ekumenizam, slobodu izražavanja, blagost prema onima koji drukčije misle, biskup Drašković se ubraja među najzaslužnije sudionike tog Sabora. Kao duhovna sastavnica tog doba katolička obnova utjecala je na književnost, likovne umjetnosti, kazalište, glazbu, duhovno štivo, i posebno na propovijedi. I većina dalmatinskih biskupa također je sudjelovala na crkvenom Saboru u Tridentu, te nastojala raditi na ostvarivanju njegova obnoviteljskog programa na brojnim pokrajinskim i biskupskim sinodama u drugoj polovici 16. st., ali i poslije.

U Hrvatskoj se protestantizam širio iz više smjerova: iz Slovenije (Metlika), iz Mađarske u Slavoniju i Medimurje, iz Venecije u Istru i Hrvatsko primorje, ali nije uspio pridobiti veći broj ljudi niti postati veća vjerska zajednica. Glavni su razlozi tradicionalna vjernost Hrvata Sv. Stolicu, ali i stalna duhovna obnova naroda, koja se provodila još od sredine 11. st., odnosno od godine 1054., kada je Katolička crkva „podijeljena“ na Zapadnu i Istočnu, ali uskoro i žestoki ratovi s Venecijom, i tursko–osmanlijski prodori. Od osobitog je značenja i činjenica da se otporu „novoj vjeri“ protestantskoj, također i iz političkih razloga, već od kraja 16. i početka 17. st. pridružio i Hrvatski sabor.

Što se tiče Hrvatske i Slavonije, početnomu prodiranju protestantizma služila je ponajprije nesretna činjenica dugotrajnoga građanskog rata između pristaša protukralja i protestanta Ivana Zapolje protiv pristaša hrvatsko–ugarskoga kralja i katoličkog vladara Ferdinanda I. Habsburškog (1527. — 1538.), potom i munjevitom zaposjedanje Slavonije od strane tursko–osmanlijskih vlasti, kao i vlast stranih časnika u Hrvatsko–slavonskoj vojnoj granici. Za spomenutoga građanskog rata, luteranski i kalvinski propovjednici ulaze u Hrvatsku iz Štajerske i Kranjske, a kalvini iz Ugarske. Tada su na području zagrebačke biskupije propovijedali domaći protestanti: Ivan Drugnić iz križevačke županije, Grgur Vlahović iz Ribnika

kod Ozlja, te kalvini Mihovil Bučić i Benedikt Blažeković iz Zagreba i drugi. U takvoj situaciji, pisao je zagrebački biskup Šimun Erdödy (1518. — 1543.) papi Klementu VII. da se „energično i bezobzirno opire luteranizmu“, jer bi u protivnom „veći dio svećenstva njegove biskupije već bio zaražen tom nadasve pogubnom sljedbom“ (11. ožujka 1534.). Širenje protestantizma biskup je želio što uspješnije riješiti u zajedništvu s klerom zagrebačke biskupije, i stoga je idućih godina sazivao sinode kojima je bio cilj zaustaviti širenje protestantskog učenja. Prva od njih bila je zakazana već za 15. kolovoza 1534. godine.

Vrlo aktivni bili su i kalvinski propovjednici u Slavoniji, koja je zajedno s gradovima bila pod turskom vlašću kroz 16. i 17. stoljeće. Kalvini nisu Turcima smetali jer nisu bili u crkvenom zajedništvu s Papom, o čemu svjedoče katolički vizitatori i misionari. Premda ni u Slavoniji nisu imali trajnijih rezultata širih razmjera, ipak su najviše uspijevali sredinom 16. st. u okolici grada Valpova i Vukovara. Ondje su u svega nekoliko godina, između 1544. i 1551., osnovali oko 120 protestantskih crkvenih općina, pod vodstvom Mihovila Sztáraiia iz Baranje, a u Tordincima je sredinom svibnja 1551. održana i prva protestantska sinoda u nas.

Privremene uspjehe imali su protestanti u gradovima Hrvatsko-slavonske vojne granice, gdje su protestantizam širili njemački časnici. Osobito ih je podržavao barun Ivan Ungnad, zapovjednik Vojne granice, poslije i vjerski izgnanik iz Hrvatske. Poslije je Ungnad zajedno sa suradnicima, među kojima su i Stjepan Konzul i Antun Dalmatin, bio utemeljitelj znamenite tiskare za širenje protestantizma na jugoistoku Europe (Urach, kod Tübingena, 1561.). Ondje su tiskane evangeličke knjige na hrvatskom jeziku na tri pisma: glagoljici, ćirilici i latinici, te nekoliko knjiga na talijanskom jeziku. Knjige su vrsni primjeri tipografskog umijeća druge polovice 16. stoljeća. Mnoge su opremljene ilustracijama, inicijalima i drugim ukrasima, koji su nabavljeni u Nürnbergu, Tübingenu i Wittenbergu.

Tijekom sljedećih godina protestantski se propovjednici javljaju u gradovima zapadne Hrvatske: Koprivnica, Križevci, Varaždin i Zagreb, zatim u Istri i Hrvatskom primorju, odakle su i najpoznatiji hrvatski reformatori i književni promicatelji bili Matija Vlačić Ilirik, S. Konzul, Markantun de Dominis, Antun Dalmatin, kao i poznati propovjednici: Mihajlo Staranin, Grgur Vlahović, Mihovil Bučić, Benedikt Blašković i drugi.

Širenje protestantizma u Medimurju pomagao je vojskovođa Juraj Zrinski, koji je na kraće vrijeme uspio u Nedelišću zadržati i jednog putujućeg tiskara, koji je ondje godine 1574./75. otisnuo nekoliko djela protestantskih pisaca. Međutim, najnovija historiografija poriče da je Jurjev otac Nikola Šubić Zrinski, slavni branitelj Sigeta, pristajao uz protestantizam. Štoviše, kao njihov odlučan protivnik javno je štitio katoličke župe u Medimurju od protestantskih nasilja. Glavni je razlog pokušaja širenja protestantizma bio u tome što se služio samo hrvatskim umjesto latinskim jezikom, te su na hrvatski jezik prevodili i *Bibliju*. Uz to, željeli su protestantizam proširiti diljem jugoistoka Europe, pa i među Turcima, jer se hrvatskim jezikom „govori sve do Carigrada“.

Protureformacija se kod nas potvrđuje u službenom stavu Hrvatskog sabora, koji je u svojim zasjedanjima u Zagrebu, i preko svojih izaslanika na Ugarskom

saboru u Požunu (Bratislava) trajno zastupao isto negativno stajalište protiv širenja „nove vjere“. I to već od godine 1567., ali i poslije 1597., 1604., 1606. i konačno 1608. godine. Za razliku od Ugarskog sabora koji je priznao protestantizam, što je sankcionirao hrvatsko–ugarski kralj Rudolf II. Habsburški. Međutim, na uporne zahtjeve Hrvatskog sabora, isti je kralj Rudolf II. konačno sankcionirao u Pragu 16. siječnja 1608. deset zaključaka Hrvatskoga sabora, među kojima je i zasebni vjerski zakon o „isključivom priznanju katoličke vjere unutar granica Hrvatske“. Taj „vjerski zakon“ proglašen je i u Zagrebu na zasjedanju Hrvatskoga sabora 25. veljače iste godine (1608.). Tim zakonom Hrvatska je dokazala svoju zasebnost, da je zasebna država, a ne dio Mađarske, i na toj će „zasebnosti“ ustrajati sve do sloma Austro–Ugarske (1918.).

U istom smjeru djelovali su i hrvatsko–slavonsko–dalmatinski banovi, Ivan Drašković (1596. — 1697.) i Tomo II. Erdödy (1608. — 1615.), poslije i drugi. Ban Ivan Drašković godine 1605. uspio je vrlo brzo zaustaviti vojni prodor ugarskih kalvina u Hrvatsku, koje je vodio Grgur Nemeth. Zagrebački biskupi, osobito Šimun Bratulić (1603. — 1611.), uz pomoć Hrvatskog sabora i bana potiskuju protestante iz Međimurja i okolnih krajeva.

Duh katoličke obnove pronosile su i prve javne isusovačke gimnazije u Zagrebu (osnovana 1607.), Rijeci (1628), Varaždinu (1635.), još ranije i u Dubrovniku (1619.), potom i drugdje. Slijedile su ih pavlinske, franjevačke i ostale škole, pučki misionari, vjerski pisci kao autori katekizama, liturgijskih i drugih duhovnih djela.

Katolička obnova pridonijela je nestanku protestanata, koji se oporavljaju tek za vladanja Marije Terezije (1740. — 1780.) i donošenja edikta o toleranciji Josipa II. (1781.). U to se vrijeme osnivaju nove protestantske općine, najprije u većim gradovima, a grade se i crkve i škole. Primjerice evangelička crkva i dvor u Zagrebu (1881. — 1884.), koja je kao i druge protestantske crkve u Hrvatskoj dio naše kulturne baštine. Crkvu u Zagrebu besplatno je projektirao Herman Bollé, vjerojatno zato što je i sam bio evangelik i član te vjerske općine. Poslije će prijeći na katoličku vjeru.

Po završetku Prvog svjetskog rata i sloma Austro–Ugarske (1918.) u novim okolnostima osnovana je Evangelička crkva u tadašnjoj Jugoslaviji (1933.). Nakon završetka Drugog svjetskog rata (1945.) evangeličke se crkvene općine organiziraju po načelu nacionalne pripadnosti. Godine 1948. osnovana je pod tim nazivom Evangelička crkva u Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini i Vojvodini. Godine 1992. osnovana je Evangelička (luteranska) crkva u Hrvatskoj, koja je i članica Svjetskog luteranskog saveza sa sjedištem u Ženevi. Njezino najviše zakonodavno i upravno tijelo predstavlja sinoda, koja se sastaje svake četvrte godine. Sastoji se od predstavnika crkvenih općina na čelu s biskupom ili seniorom kao izvršnim tijelom i predsjednikom laikom. Kao i druge protestantske zajednice otvoreni su i prema dijalogu s Katoličkom crkvom.